

UDK 811.163.42'373.7

811.163.42'374

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 30. IX. 2019.

Prihvaćen za tisak 23. I. 2020.

doi.org/10.31724/rihjj.46.2.26

Jelena Parizoska

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb

jelena.parizoska@ufzg.hr

Ivana Filipović Petrović

Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ulica književnika Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

ifilipovic@hazu.hr

VARIJANTNI FRAZEMI U E-RJEČNIKU

U ovome se radu prikazuje leksikografska obrada varijantnih frazema u mrežnome *Frazeološkom rječniku hrvatskoga jezika* koji je u izradi, a utemeljen je na podacima iz računalnoga korpusa hrWaC. U tome se rječniku varijante različitih vrsta (leksičke, tvorbene i sintaktičke) bilježe u istoj natuknici jer imaju zajedničku konceptualnu osnovu. To odražava kognitivnolingvistički pristup frazemima, u kojem se varijante promatraju kao jezične manifestacije različitih konceptualizacija iste situacije, a među kojima zbog toga mogu postojati razlike u leksičkom sastavu, strukturi, značenju i upotrebi. Također, varijantni oblici istoga frazema mogu se razlikovati po stupnju konvencionaliziranosti, pa se redosljed njihova navođenja u tome e-rječniku temelji na frekvenciji upotrebe prema podacima iz hrWaC-a. Takva leksikografska obrada frazeološke varijantnosti odražava stvarnu upotrebu, a korisnici dobivaju potpunu i preciznu informaciju o različitim oblicima frazema i njihovim značenjima u suvremenome hrvatskome jeziku.

1. Uvod

Računalne su tehnologije leksikografiju promijenile iz temelja: normom su postali korpusno utemeljeni rječnici te elektronički rječnici u slobodnom pristupu na mreži. Kad je riječ o frazemima, dvije su osnovne prednosti njihove leksikografske obrade u e-rječnicima u usporedbi s tiskanima. Prvo, nisu potrebne

nadnatuknice, već svi frazemi mogu biti zasebne natuknice, pa i oni koji imaju istu sastavnicu.¹ Drugo, ako frazem ima leksičke varijante (npr. *kipjeti (pucati) od bijesa; jesti kao ptičica (ptica, vrabac)*), u e-rječniku nisu potrebne uputnice jer se različiti oblici istoga izraza mogu dobiti pretraživanjem bilo kojeg njegova dijela.

U općim e-rječnicima nekih europskih jezika leksičke se varijante frazema tipično bilježe zajedno u natukničkom liku, na primjer u engleskome *go through a bad/difficult/rough/sticky patch* ‘proći kroz teško razdoblje’ (*Cambridge English Dictionary*). U zasad jedinoj mrežnoj rječničkoj bazi hrvatskoga jezika s otvorenim pristupom, *Hrvatskome jezičnome portalu*, frazemi se bilježe isključivo na kraju natuknice, a varijantni se oblici označavaju zagradom ili zarezom, npr. *nisu mu svi kotači u glavi (na mjestu); pretući, premlatiti na mrtvo ime; držati figu u džepu, s figom u džepu*.² Osim u leksičkim, frazemi se javljaju u brojnim drugim vrstama varijanata koje zahtijevaju drukčiju leksikografsku obradu. Tako podatci iz mrežnoga korpusa hrvatskoga jezika hrWaC-a pokazuju da isti frazem može imati oblik glagolskog i imenskog spoja riječi (*prodavati maglu i prodavač magle*), na lijevoj strani nekih poredbenih frazema javljaju se različite vrste riječi (*crven kao rak i pocrvenjeti kao rak*), a neki se glagolski frazemi javljaju u trima ili više različitih leksičko-sintaktičkih oblika (*biti u gabuli, upasti u gabulu, izvući iz gabule* koga). Kad govorimo o bilježenju varijanata u specijaliziranom e-rječniku – onom frazeološkom – korpusni podatci otvaraju pitanje organizacije natukničkoga članka općenito, kao i neka specifična pitanja poput redoslijeda navođenja varijantnih oblika frazema u natuknici.

Cilj je ovoga rada pokazati načine leksikografske obrade varijantnih frazema u mrežnome *Frazeološkom rječniku hrvatskoga jezika* koji je u izradi, a utemeljen je na podacima iz računalnoga korpusa hrWaC. Točnije, pokazat ćemo da se različite vrste varijanata (leksičke, tvorbene i sintaktičke) bilježe unutar

¹ Zanimljivo je da nadnatuknica nema u nekim tiskanima frazeološkim rječnicima engleskoga (Cowie, Mackin i McCaig 1985) i ruskoga jezika (Žukov 2003; Telija 2006). U njima je svaki frazem zaseban natuknički lik, a navode se abecednim redom prema prvoj riječi frazema.

² Ti se frazemi navode pod natuknicama *kotač*, *ime* odnosno *figa* i ne mogu se dobiti upisivanjem čitave konstrukcije ili njezinih pojedinih dijelova, kao u nekim e-rječnicima engleskoga jezika. Na primjer, u rječniku *Longman Dictionary of Contemporary English Online* upisivanjem prijedložnog izraza *in a corner* (‘u kutu’) dobiva se frazem *in a tight corner/spot* (dosl. u uskom kutu/mjestu ‘u neprilici’). U rječniku *Collins English Dictionary* frazem *be left holding the bag* (dosl. biti ostavljen s torbom u rukama ‘ostati na cjedilu’) i njegova inačica u britanskom engleskom *be left holding the baby* (dosl. biti ostavljen s bebom u rukama) može se pronaći upisivanjem konstrukcije *left holding* u tražilicu.

iste natuknice jer imaju zajedničku konceptualnu osnovu. To odražava kognitivnolingvistički pristup frazemima, u kojem se varijante određuju kao jezične manifestacije različitih konceptualizacija iste situacije. Također ćemo pokazati da je redosljed navođenja varijantnih oblika u natuknici utemeljen na njihovoj frekvenciji pojavljivanja u korpusu jer se međusobno razlikuju po stupnju konvencionaliziranosti.

Rad se sastoji od dvaju dijelova. U prvome dijelu dajemo osvrt na suodnos stabilnosti i promjenjivosti forme frazema s obzirom na metode prikupljanja rječničke građe, a zatim govorimo o razgraničenju varijantnosti i sinonimije u tradicionalnome i kognitivnolingvističkome pristupu frazemima jer to ima posljedice za organizaciju rječničke natuknice. U drugome dijelu dajemo kratak pregled bilježenja varijanata u engleskim i ruskim tiskanim frazeološkim rječnicima te ih uspoređujemo s hrvatskima. Nakon toga pokazujemo leksikografsku obradu varijantnih frazema u mrežnome *Frazeološkom rječniku hrvatskoga jezika*. Na kraju rada nalazi se zaključak.

2. Stabilnost forme frazema

Jednim se od temeljnih obilježja frazema smatra stabilnost forme, koja se ogleda u točno određenom broju sastavnica, njihovu rasporedu i međusobnim gramatičkim odnosima. Premda frazemi u načelu imaju čvrstu strukturu, u konvencionalnoj su upotrebi njihov leksički sastav i struktura do određene mjere promjenjivi, pa se frazeološke sastavnice mogu zamjenjivati drugim leksemima, mogu se dodavati novi elementi, može se promijeniti gramatička struktura cijeloga izraza itd. Suvremena istraživanja provedena na velikim računalnim korpusima (npr. Moon 1998; Cignoni, Coffey i Moon 1999; Langlotz 2006; Omazić 2015) pokazuju da je broj frazema koji se javljaju u istom obliku razmjerno mali, dok su leksički sastav i struktura velikog broja takvih izraza podložni promjenama.

Budući da suvremeni računalni korpusi obasižu stotine milijuna, pa i nekoliko (desetaka) milijardi riječi te pružaju podatke o frekvenciji, oni daju pouzdan uvid u oblike u kojima se javljaju pojedini frazemi te koji su od tih oblika ustaljeni. To je važno za leksikografsku obradu u frazeološkome rječniku. U hrvatskome je jedan takav primjer frazem u čijem je sastavu prijedložno-padežni izraz

u *mutnom*. U hrWaC-u je s njegove lijeve strane po frekvenciji pojavljivanja najviše rangiran glagol *loviti* (423 primjera), a potom imenice *lov* (372 primjera) i *lovac* (210 primjera). Ti podatci pokazuju da taj frazem u suvremenome hrvatskom jeziku ima tri ustaljena oblika: jedan glagolski (*loviti u mutnom*) i dva imenska, od kojih se jedan odnosi na situaciju (*lov u mutnom*), a drugi na osobu (*lovac u mutnom*). Za usporedbu, u obama izdanjima *Hrvatskog frazeološkog rječnika* (HFR; Menac, Fink Arsovski i Venturin 2003, 2014), koji je utemeljen na ručno skupljenome materijalu, taj je izraz naveden u samo jednome obliku – kao glagolski spoj riječi *loviti u mutnom*.³ Iz toga je vidljivo da može postojati nesrazmjer između oblika navedenih u rječnicima i onih dobivenih pretragom računalnoga korpusa.

Upotreba frazema u različitim oblicima ujedno otvara pitanje granice između frazeoloških varijanata i sinonima. Točnije, kada dođe do izmjena leksičko-gramatičkog ustrojstva frazema, a u određenoj se mjeri promijenilo značenje, upotreba ili predodžba koju neki izraz odražava, je li riječ o varijantnim oblicima istoga frazema ili o zasebnim jedinicama, tj. frazeološkim sinonimima? To se pitanje javlja kod zamjene sastavnica, osobito ako je riječ o leksemima koji nisu značenjski povezani (poput imenica u konstrukcijama *pijan kao zemlja* i *pijan kao letva*), kod upotrebe različitih vrsta riječi (npr. *loviti u mutnom* i *lov u mutnom*) te kod izmjene gramatičkih odnosa, poput *ostaviti na cjedilu* koga i *ostati na cjedilu*. Pogled na suodnos varijantnosti i sinonimije razlikuje se u tradicionalnome i kognitivnolingvističkome pristupu frazemima, o čemu ćemo nešto više reći u sljedećem odjeljku.

3. Frazeološka varijantnost i sinonimija

U tradicionalnoj hrvatskoj frazeološkoj teoriji varijantnost se promatra kao pojava koja je vezana za izmjene leksičkog sastava frazema neovisno o kontekstu.⁴

³ U starijem *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982) taj je frazem zabilježen u oblicima *loviti (šičariti) u mutnom*, *loviti (pecati) u mutnoj vodi* i *lov u mutnom*. Ti su oblici u rječniku navedeni pod trima različitim nadnatuknicama (LOV, MUTAN odnosno VODA), dakle kao tri različita izraza.

⁴ U ruskoj frazeološkoj teoriji, na koju se oslanja hrvatska, pojedini autori nude različite odgovore na pitanje razgraničenja varijantnosti i sinonimije, ovisno o tome imaju li uže ili šire poimanje varijantnosti (za pregled vidi Alefirenko i Semenenko 2009: 67–69). Međutim, svi autori ističu da je frazeološka varijantnost

Iz toga ujedno proizlazi da promjene kod varijantnosti nemaju nikakva utjecaja na značenje. Fink (1994: 156) navodi sljedeća obilježja frazeoloških varijanata: isto značenje, isti leksički sastav, jednaka ili neznatno izmijenjena sintaktička konstrukcija, ista rekcija te ista stilski obojenost i konotativno značenje. Prema tim kriterijima, izrazi u kojima se pojedine sastavnice zamjenjuju bliskoznačnicama možemo smatrati frazeološkim varijantama. S druge strane, frazemi čija su značenja bliska, a koji imaju različit leksički sastav, smatraju se sinonimima. Takvi su, na primjer, frazemi *prodavati zjake*, *sjediti prekrivenih ruku* i *krasti bogu dane* u značenju ‘besposličariti’ (primjeri iz Menac 2007: 72). Kad je riječ o različitoj strukturi frazema, ona podrazumijeva različitu upotrebu, pa se takvi izrazi ne mogu međusobno zamjenjivati u kontekstu. Na primjer, konstrukcije *baciti na cestu koga* i *naći se na cesti*, *ostaviti na cjedilu koga* i *ostati na cjedilu* Menac (2007: 13) smatra zasebnim jedinicama (tj. različitim frazemima), a ne inačicama istog frazema jer je riječ o različitom odnosu subjekta i objekta radnje. Nadalje, u hrvatskoj se frazeološkoj teoriji navodi da osim po leksičkom sastavu i strukturi varijante od sinonima možemo razlikovati s pomoću predodžbe na temelju koje je nastalo frazeološko značenje. Tako Fink (1994: 162) objašnjava da se značenje varijanata temelji na istoj predodžbi, kao u izrazima *blijed kao kreč* i *blijed kao zid* u značenju ‘jako blijed’. Međutim, ako isto frazeološko značenje nastaje na osnovi različitih predodžbi, tada je riječ o sinonimima. Takav su primjer izrazi *pijan kao zemlja* i *pijan kao letva* u značenju ‘jako pijan’.

S druge strane, unutar teorijskog okvira kognitivne gramatike frazeološke varijante određuju se kao jedinice sličnog leksičkog sastava koje opisuju specifičnu situaciju i sudionike koji su dio nje, a to znači da imaju istu konceptualnu osnovu. Ista osnova može biti realizirana u obliku različitih predodžbi, što se u jeziku odražava promjenama leksičko-gramatičkog ustrojstva danog frazema. Zbog toga među varijantnim oblicima mogu postojati određene razlike u leksičkom sastavu, strukturi, značenju i upotrebi. Kad je riječ o zamjeni frazeoloških sastavnica drugim leksemima, kao varijante možemo odrediti ne samo konstrukcije poput *blijed kao kreč* i *blijed kao zid*, već i *pijan kao zemlja* i *pijan kao letva* jer je riječ o oblicima koji imaju sličan leksički sastav i dijele zajedničku konceptualnu podlogu, bez obzira na to što se temelje na različitim predodžbama.

rezultat jezične upotrebe. Za usporedbu pogledā na frazeološku varijantnost u tradicionalnoj ruskoj i hrvatskoj frazeološkoj teoriji s jedne strane te u kognitivnolingvističkome pristupu s druge vidi Parizoska 2019: 59–64.

Također, u skupini poredbenih frazema varijantama možemo smatrati i one konstrukcije u kojima se kao *tertium comparationis* javlja pridjev odnosno glagol jer se relacija među sudionicima konstruira na različite načine.⁵ Kao varijante možemo odrediti glagolske i imenske konstrukcije poput *loviti u mutnom* i *lov u mutnom*: objema im je temeljni konceptualni sadržaj proces, pri čemu glagol uključuje protjecanje u vremenu, dok je u imenici proces prikazan holistički.⁶ Kad je riječ o promjenama gramatičkih odnosa, npr. *baciti na cestu* koga i *naći se na cesti*, *ostaviti na cjedilu* koga i *ostati na cjedilu*, takve konstrukcije također možemo odrediti kao inačice istoga frazema (a ne dva frazema) jer odražavaju različite načine prikaza istog događaja.⁷ Iz svega navedenog vidljivo je da je frazeološka varijantnost fenomen jezika u upotrebi, a pojedini leksički i sintaktički oblici nekoga frazema predstavljaju različite načine sagledavanja iste situacije, ovisno o konstruiranju značenja.

Pristup frazeološkoj varijantnosti ima posljedice za izradu i organizaciju rječničke natuknice. S obzirom na to, značenjski povezani frazemi sličnog leksičkog sastava u rječniku se mogu bilježiti u istoj natuknici (ako se smatraju varijantama) ili kao zasebni natuknički likovi (ako se smatraju različitim jedinicama). Nadalje, ako se varijantni oblici istoga frazema navode unutar iste natuknice, javlja se pitanje kriterija redosljeda njihova navođenja. Po tome se razlikuje leksikografska obrada varijanata u tiskanim hrvatskim frazeološkim rječnicima u odnosu na rječnike dvaju europskih jezika koji imaju dugu frazeografsku tradiciju – engleskoga i ruskoga. O tome ćemo govoriti u nastavku.

⁵ Konstruiranje značenja (engl. *construal*) u kognitivnoj se gramatici odnosi na različito predočavanje iste scene, a to ovisi o konceptualizatoru (Langacker 1987: 128–129).

⁶ U tradicionalnoj hrvatskoj frazeološkoj teoriji glagolske i imenske konstrukcije smatraju se zasebnim jedinicama jer su kategorijalno različite, što se odražava i na njihovu funkciju u rečenici, a to znači da se ne mogu međusobno zamjenjivati (više o tome vidi u Fink 1998).

⁷ Za taj tip varijanata u engleskome Langlotz (2006) upotrebljava naziv *perspectival variants*, što odražava činjenicu da se ista situacija opisuje iz različitih perspektiva. U nekim frazeološkim istraživanjima engleskoga jezika koja nisu kognitivnolingvističkog usmjerenja takvi se varijantni oblici frazema nazivaju sustavnim varijacijama (Moon 1998: 139–145), a njima se izražava posjedovanje, kauzativnost itd. To su primjeri poput *come to a head* ‘kulminirati’ i *bring something to a head* ‘dovesti do kulminacije što’, *get the cold shoulder* ‘biti odbačen’ i *give someone the cold shoulder* ‘odbaciti koga’, *let the cat out of the bag* ‘odati tajnu’ i *the cat is out of the bag* ‘tajna je otkrivena’.

4. Bilježenje varijantnih oblika u tiskanim frazeološkim rječnicima engleskoga, ruskoga i hrvatskoga jezika

U svim suvremenim engleskim i nekim ruskim frazeološkim rječnicima varijantni se oblici navode u istoj natuknici, bez obzira na to o kojoj je vrsti varijantna riječ (npr. *Longman Idioms Dictionary* 1998; Ogoljcev 2001; *Collins COBUILD Idioms Dictionary* 2002; Žukov 2003; Telijski 2006). Pritom se leksičke, a katkad i sintaktičke varijante tipično navode zajedno u natukničkom liku, dok se tvorbene varijante (npr. sintagme s odglagolnim imenicama nastale nominalizacijom glagolskih frazema) obično bilježe unutar natuknice. Tako, na primjer, u istoj natuknici nalazimo različite sintaktičke oblike glagolskih frazema (*clear the air* ‘raščistiti situaciju’ i *the air clears* ‘situacija se raščistila’), pridjevske i glagolske poredbene frazeme (*красный, покраснеть как помидор* ‘crven, porcrvenjeti kao rajčica’) te frazeme koji se javljaju kao glagolski i imenski spojevi riječi: *pass the buck* (‘prebaciti lopticu’) i *buck-passing* (‘prebacivanje loptice’), *снимать пенки* (‘pobirati vrhnje’), *снятие пенок* (‘pobiranje vrhnja’) i *пенкосниматель* (‘pobirač vrhnja’). U HFR-u se leksičke varijante bilježe zajedno u natukničkom liku, dok su različiti sintaktički i leksičko-sintaktički oblici obrađeni kao zasebne natuknice i navode se abecednim redom (na primjer, *dati/davati batine* komu i *dobiti/dobivati batine, naučiti se pameti* i *naučiti/učiti pameti* koga). Takav način leksikografske obrade može predstavljati poteškoće ako se pod određenom nadnatuknicom bilježi veći broj frazema jer se gubi vizualna povezanost izraza sličnoga leksičkog sastava koji isti događaj opisuju na različite načine (npr. *dati/davati slobodne (odriješene) ruke* komu i *imati slobodne (odriješene) ruke* pod nadnatuknicom RUKA). Tvorbene se varijante u HFR-u ne navode, na primjer imenske konstrukcije u čijem su sastavu odglagolne imenice, poput *dolazak na svijet* i *vladar iz sjene*. Mogući je razlog taj što se takve konstrukcije ne smatraju rezultatom tvorbe, već promjenom paradigmatskih oblika sastavnica koje nastaju uvrštavanjem frazema u rečenično ustrojstvo. Ako su u postojeće hrvatske frazeološke rječnike uključene imenske konstrukcije srodne glagolskim frazemima, navedene su kao zasebne jedinice, ponekad i pod različitim nadnatuknicama. U Matešićevu rječniku to su, na primjer, izrazi *boriti se (tući se) na život i smrt* (pod ŽIVOT) i *borba na život i [na] smrt* (pod BORBA), a u HFR-u *otvorena (živa) rana* (pod RANA) i *staviti/stavljati (dodati/dodavati) sol na <živu> ranu* komu (pod SOL).⁸

⁸ Za razliku od HFR-a, u Matešićevu se rječniku upućuje na značenjski i strukturno srodne glagolske i imenske frazeme.

Potrebno je osvrnuti se i na važno obilježje postojećih tiskanih hrvatskih frazeoloških rječnika, pa i onih suvremenih: kod bilježenja varijantnih oblika polazište nije uvijek stvarna upotreba. Na primjer, u HFR-u sastavljači su u nekim slučajevima u izvorima samo tražili potvrdu za otprije poznate oblike ili su sami sastavili primjere za koje nema potvrde. Za razliku od toga, suvremeni ruski frazeološki rječnici temelje se na citatnim potvdama iz književnosti odnosno u novije vrijeme iz novinskih tekstova (npr. Žukov i Žukova 2016), a engleski su frazeološki rječnici sastavljeni na osnovi podataka iz velikih računalnih korpusa. U suvremenoj leksikografiji pouzdanim se jezičnim podacima smatra ono što možemo saznati promatrajući jezik u upotrebi (vidi npr. Atkins i Rundell 2008; Moon 2008; Hanks 2012). Upravo su zbog toga računalni korpusi postali normom u sastavljanju rječnika. Kad je riječ o frazemima, računalni korpusi daju nam pouzdan uvid u oblike u kojima se oni javljaju, i to zbog svoje veličine i raznoobraznih izvora. To je osobito važno jer velik broj frazema ima promjenjiv leksički sastav i strukturu, pa se njihovi oblici i značenja mogu sa sigurnošću opisati samo na osnovi velikog broja potvrđenih primjera. Nadalje, jedino s pomoću računalnoga korpusa – na temelju frekvencije – možemo utvrditi koliko se često upotrebljavaju frazemi i njihovi pojedini oblici. Na osnovi frekvencije pojavljivanja u korpusu sastavljač rječnika može odlučiti koje oblike nekoga frazema treba bilježiti kao ustaljene varijante i, ako ih ima više, kojim ih redoslijedom navesti.

Na podacima iz računalnoga korpusa utemeljen je i mrežni *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* koji je u izradi.⁹ U tome su e-rječniku oblici, značenja i upotreba frazema isključivo odraz jezičnih dokaza koji se nalaze u korpusu hrWaC (Ljubešić i Klubička 2014). Ta je metoda poznata kao pristup vođenom korpusom (engl. *corpus-driven approach*).¹⁰ računalni je korpus izvor rječničke građe, a varijante frazema pretražuju se s pomoću jedne ili više istaknutih sastavnica, ne pretpostavljajući unaprijed oblike. Bilježenje frazeoloških varijanata u skladu je s teorijskim postavkama kognitivne gramatike: varijante su one konstrukcije koje imaju istu konceptualnu osnovu i sličan leksički sastav, a na različite načine opi-

⁹ Rječnik se izrađuje u okviru projekta *Digitalni hrvatski frazeološki rječnik* Zavoda za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Detaljnije o metodologiji izrade toga rječnika, uključujući i razloge za odabir računalnoga korpusa kao izvora građe, vidi u Filipović Petrović 2018: 138–149.

¹⁰ Više o različitim metodama upotrebe računalnoga korpusa vidi u Tognini-Bonelli 2001. Naziv *corpus-driven* preuzet je iz Hudeček i Mihaljević 2012: 92.

suju situaciju koju jezično oblikuje dani frazem. Zbog toga se sve vrste varijanata navode u istoj natuknici. U nastavku ćemo na primjerima opisati načine obrade leksičkih, tvorbenih i leksičko-sintaktičkih varijanata u tome e-rječniku.

5. Leksikografska obrada varijantnih frazema u mrežnome *Frazeološkom rječniku hrvatskoga jezika*

Leksičke se varijante bilježe ovako: kod frazema koji imaju manji broj varijanata (do najviše pet) u natukničnome se liku navode svi oblici, i to po frekvenciji pojavljivanja u danom izrazu u korpusu hrWaC. To ilustriraju sljedeći primjeri:

- (1) *baciti se, pasti, objesiti se oko vrata* komu
- (2) *boriti se (kopati, grebati) rukama i nogama*
- (3) *biti u istoj kaši (istom sosu, loncu)*

Varijantne sastavnice s podjednakom frekvencijom odvajaju se zarezom, dok se one s manjom frekvencijom bilježe u zagradi.

U hrWaC-u se neki glagolski frazemi javljaju i kao imenski spojevi riječi koji profiliraju situacije i(li) sudionike. Takve tvorbene varijante bilježe se u istoj natuknici s glagolskom konstrukcijom. Pogledajmo sljedeće primjere:

- (4) *borba s vjetrenjačama, boriti se s vjetrenjačama*
- (5) *prodavati maglu, prodavač magle*
- (6) *stavljati/staviti (dodati/dodavati, trljati) sol na ranu komu, sol na ranu*

Primjeri (4) i (5) ilustriraju konstrukcije s odglagolnim imenicama koje profiliraju situaciju (*borba s vjetrenjačama*) odnosno osobu (*prodavač magle*). Primjer (6) ilustrira konstrukciju *sol na ranu* (u značenju 'bolan podsjetnik') koja profilira apstraktan entitet, a sastavljena je od imenice kojoj je u glagolskom frazemu pridružena uloga teme i prijedložne skupine kojom se izriče cilj kretanja. Kod tipa varijanata kao u primjerima (4), (5) i (6) redoslijed navođenja oblika zasniva se na frekvenciji. U većini slučajeva imenske konstrukcije imaju manju frekvenciju od njima srodnih glagolskih, s iznimkom oblika *borba s vjetrenjačama* koji se navodi prvi jer se u hrWaC-u javlja češće od glagolske konstrukcije *boriti se s vjetrenjačama* (primjer 4).

Sintaktičke i leksičko-sintaktičke varijante glagolskih frazema bilježe se jedne ispod drugih s obzirom na frekvenciju pojavljivanja u korpusu. To pokazuju sljedeći primjeri:

- (7) *dozvati se (prizvati se) pameti, dozvati (prizvati) pameti* koga
(8) *tjerati (okrenuti, navoditi, vući, gurati) vodu na čiji mlin, voda ide na čiji mlin*
(9) *dobiti, popiti, pobrati (popušiti, pokupiti) batine (batina), dati batine (batina)*
komu

U tim primjerima pojedini varijantni oblici glagolskoga frazema na različite načine opisuju isti događaj, a u nekima je različit i broj sudionika. To se jezično izražava povratnom i prijelaznom konstrukcijom (7), prijelaznom i neprijelaznom konstrukcijom (8), konstrukcijom s primateljem odnosno agensom u službi subjekta (9).

I neki poredbeni frazemi imaju različite leksičko-sintaktičke oblike. Točnije, kao *tertium comparationis* javljaju se različiti relacijski izrazi. To ilustriraju sljedeći primjeri:

- (10) *blijed kao krpa*
probljedjeti kao krpa
(11) *ići kao metak*
brz kao metak

Primjeri (10) i (11) pokazuju da poredbeni frazem opisuje svojstvo nekog entiteta ili proces, pa se to izražava pridjevom odnosno glagolom. S obzirom na frekvenciju ti se varijantni oblici bilježe u natukničkom liku odnosno ispod njega.

Neki glagolski frazemi imaju vrlo promjenjiv sastav i strukturu i javljaju se u tri- ma ili više različitih leksičko-sintaktičkih oblika. Varijantni su oblici povezani zajedničkom konceptualnom podlogom, a svaki je od njih specifičan jezični prikaz dane situacije. To ilustrira frazem sa sastavnicom *gabula* u značenju ‘teška situacija, neprilika’:

- (12) *biti (naći se) u gabuli*
upasti u gabulu
uvaliti u gabulu koga
uvaliti se u gabulu
izvući/izvlačiti (vaditi) iz gabule koga
izvući se iz gabule

Ti oblici pokazuju da se različitim padežima s prijedlogom *u* kodiraju mirovanje odnosno kretanje: lokativom se izriče položaj nekog entiteta u unutrašnjosti spremnika (*biti u gabuli*), a akuzativom kretanje prema spremniku (*upasti u gabulu, uvaliti se u gabulu*) odnosno stavljanje u spremnik (*uvaliti u gabulu* koga).

To se metaforički preslikava na stanje (nepriliku) odnosno dolazak u nepriliku. Prijedlogom *iz s* genitivom kodiran je izlazak nekog entiteta iz spremnika pod utjecajem njegove vlastite energije (*izvući se iz gabule*) odnosno vanjske sile (*izvući, vaditi iz gabule* koga). Navedeni se varijantni oblici međusobno razlikuju po stupnju konvencionaliziranosti, pa se u rječniku prvi navodi najfrekventniji oblik (*biti (naći se) u gabuli*), a ispod njega ostali oblici.

6. Zaključak

U ovome smo radu prikazali načine leksikografske obrade varijantnih frazema u budućemu mrežnom *Frazeološkom rječniku hrvatskoga jezika* koji je utemeljen na podacima iz računalnoga korpusa hrWaC. Bez obzira na to je li riječ o leksičkim, tvorbenim ili sintaktičkim varijantama, u tome se e-rječniku svi varijantni oblici nekoga frazema bilježe u istoj natuknici, a ne kao zasebne jedinice. To je u skladu s kognitivnolingvističkim pristupom frazemima u kojemu se izmjene njihova sastava i strukture promatraju kao jezični izraz različitih načina predočavanja iste situacije. Pritom među varijantnim oblicima istoga frazema mogu postojati razlike u leksičkom sastavu, strukturi, značenju i upotrebi. Stoga se u tome e-rječniku kao inačice istoga frazema bilježe konstrukcije sličnoga leksičkoga sastava s istom konceptualnom podlogom čija se značenja temelje na različitim predodžbama (npr. *biti u istoj kaši (istom sosu, loncu)*), tvorbene varijante (npr. *boriti se s vjetrenjačama* i *borba s vjetrenjačama*), glagolski i pridjevski poredbeni frazemi (npr. *ići kao metak* i *brz kao metak*) te glagolske konstrukcije koje predstavljaju različite opise iste scene (npr. *dobiti batine* i *dati batine komu*, *biti u gabuli* i *upasti u gabulu*). U organizaciji natuknice u tome e-rječniku osnovni je kriterij frekvencija pojedinih oblika nekog frazema u hrWaC-u, a načinom bilježenja varijantnih oblika ističe se ta razlika: odvajanjem zarezom odnosno navođenjem u zagradi, navođenjem u natukničkome liku odnosno ispod njega. Do svakog varijantnoga oblika korisnik može doći upisivanjem u tražilicu bilo koje sastavnice frazema, dijela riječi ili kombinacije slova.

Općenito govoreći, izrada frazeološkog rječnika hrvatskoga jezika na temelju računalnog korpusa ima nekoliko važnih prednosti. To su velik broj i različite vrste tekstova te podatci o frekvenciji. Upotreba računalnoga korpusa kao izvo-

ra jezične građe te pretraživanje korpusa tako da ne pretpostavljamo unaprijed oblike omogućuje nam da dobijemo ustaljene varijante frazema u suvremenom hrvatskome jeziku koje nisu zabilježene u postojećim frazeološkim rječnicima, poput *voda ide na čiji mlin*, *prodavač magle* i *sol na ranu*. Budući da su frazemi u upotrebi podložni stalnim promjenama, upravo se s pomoću frekvencijskih podataka iz računalnoga korpusa s razmjernom sigurnošću može utvrditi koji su oblici frazema ustaljeni, a koji su stvoreni *ad hoc* za potrebe individualnoga govornika radi određene komunikacijske svrhe. Nadalje, korpusni podatci pokazatelj su promjena u jeziku odnosno daju naznake u kojem bi se smjeru promjene mogle odvijati. Tako, na primjer, kada želimo reći da je nešto posve jasno ili očito, to se tipično izražava medijalnom konstrukcijom *vidi se iz aviona* što. U korpusu hrWaC javlja se i razmjerno ustaljena aktivna konstrukcija *vidjeti iz aviona* što, u kojoj je istaknuti lik doživljač, a upotrebljava se u značenju ‘razumjeti, shvatiti u potpunosti’. Ta se konstrukcija najčešće susreće u tekstovima s internetskih foruma koji su bliski govornome jeziku. Ako u takvim slučajevima frekvencijski podatci pokazuju da je riječ o ustaljenim oblicima, treba ih zabilježiti u rječniku.

Zahvaljujući računalnim korpusima sastavljači suvremenih frazeoloških rječnika imaju pouzdan uvid u varijantne oblike frazema, njihova značenja i upotrebu. Za razliku od tiskane knjige, u e-rječniku nema prostornih ograničenja, pa on može uključiti veći broj varijantnih oblika i primjera. Pritom leksikografska obrada mora biti takva da oblici koji se bilježe u natuknici odražavaju stvarnu upotrebu. Tako će korisnici dobiti preciznu i potpunu informaciju o različitim oblicima frazema i njihovim značenjima, što posve ispunjava zahtjeve i ciljeve suvremene korpusne leksikografije.

Literatura

ALEFIRENKO I SEMENENKO 2009. = АЛЕФИРЕНКО, НИКОЛАЙ ФЁДОРОВИЧ; СЕМЕНЕНКО, НИАТАЛИЯ НИКОЛАЕВНА. 2009. *Фразеология и паремология*. Издательство „Флинта“ – Издательство „Наука“. Москва. [ALEFIRENKO, NIKOLAJ FĚDOROVİČ; SEMENENKO, NIATALIJA NIKOLAEVNA. 2009. *Frazeologija i paremiologija*. Izdatel'stvo „Flinta“ – Izdatel'stvo „Nauka“. Moskva.]

ATKINS, B. T. SUE; RUNDSELL, MICHAEL. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press. Oxford – New York.

- CIGNONI, LAURA; COFFEY, STEPHEN; MOON, ROSAMUND. 1999. Idiom variation in Italian and English: Two corpus-based studies. *Languages in Contrast* 2/2. 279–300. doi.org/10.1075/lic.2.2.08cig.
- FILIPOVIĆ PETROVIĆ, IVANA. 2018. *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija: o statusu frazema u rječniku*. Srednja Europa. Zagreb.
- FINK, ŽELJKA. 1994. *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 225 str.
- FINK, ŽELJKA. 1998. Leksikografska obrada frazema tipa *biti dobra srca* i *čovjek dobra srca*. *Filologija* 30–31. 199–207.
- HANKS, PATRICK. 2012. Corpus Evidence and Electronic Lexicography. *Electronic Lexicography*. Ur. Granger, Sylviane; Paquot, Magali. Oxford University Press. Oxford. 57–82. doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199654864.001.0001.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2012. *Hrvatski terminološki priručnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- LANGACKER, RONALD W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press. Stanford.
- LANGLOTZ, ANDREAS. 2006. *Idiomatic Creativity*. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia. doi.org/10.1075/hcp.17.
- LJUBEŠIĆ, NIKOLA; KLUBIČKA, FILIP. 2014. {bs,hr,sr}WaC – Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian. *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*. Ur. Bildhauer, Felix; Schäfer, Roland. Association for Computational Linguistics. Stroudsburg. 29–35. doi.org/10.3115/v1/W14-0405.
- MENAC, ANTICA. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Knjigra. Zagreb.
- MOON, ROSAMUND. 1998. *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Clarendon Press. Oxford.
- MOON, ROSAMUND. 2008. Dictionaries and collocation. *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Ur. Granger, Sylviane; Meunier, Fanny. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia. 313–336. doi.org/10.1075/z.139.27moo.
- OMAZIĆ, MARIJA. 2015. *Phraseology through the looking glass*. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences. Osijek.
- PARIZOSKA, JELENA. 2019. *Promjenjivost glagolskih frazema u engleskom i hrvatskom jeziku – kognitivnolingvistička analiza*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 291 str.
- TOGNINI-BONELLI, ELENA. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia. doi.org/10.1075/scl.6.

Vrela

Cambridge English Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english> (pristupljeno 24. veljače 2020.).

Collins COBUILD Idioms Dictionary. ²2002. HarperCollins Publishers. Glasgow.

Collins English Dictionary. www.collinsdictionary.com/dictionary/english (pristupljeno 24. veljače 2020.).

COWIE, ANTHONY P.; MACKIN, RONALD; MCCAIG, ISABEL R. 1985. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Volume 2: Phrase, Clause & Sentence Idioms*. Oxford University Press. Oxford.

Croatian Web (hrWaC 2.2, ReLDI). www.sketchengine.eu (pristupljeno 24. veljače 2020.).

Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr> (pristupljeno 24. veljače 2020.).

Longman Dictionary of Contemporary English Online. www.ldoceonline.com (pristupljeno 24. veljače 2020.).

Longman Idioms Dictionary. 1998. Longman. Harlow.

MATEŠIĆ, JOSIP. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

MENAC, ANTICA; FINK ARSOVSKI, ŽELJKA; VENTURIN, RADOMIR. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.

MENAC, ANTICA; FINK ARSOVSKI, ŽELJKA; VENTURIN, RADOMIR. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.

OGOLJCEV 2001. = ОГОЛЬЦЕВ, ВАСИЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ. 2001. *Словарь устойчивых сравнений русского языка*. Астрель. Москва. [OGOLJCEV, VASILIJ MIHAJLOVIČ. 2001. *Slovar' ustojčivyh sravnenij ruskogo jazyka*. Astrel'. Moskva.]

TELIJA 2006. = ТЕЛИЯ, ВЕРОНИКА НИКОЛАЕВНА, ред. 2006. *Большой фразеологический словарь русского языка*. АСТ-Пресс. Москва. [TELIJA, VERONIKA NIKOLAJEVNA, red. 2006. *Bol'soj frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. AST-Press. Moskva.]

ŽUKOV 2003. = ЖУКОВ, АНАТОЛИЙ ВЛАСОВИЧ. 2003. *Лексико-фразеологический словарь русского языка*. Астрель. Москва. [ŽUKOV, ANATOLIJ VLASOVIČ. 2003. *Leksiko-frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. Astrel'. Moskva.]

ŽUKOV I ŽUKOVA 2016. = ЖУКОВ, АНАТОЛИЙ ВЛАСОВИЧ; ЖУКОВА, МАРИНА ЕВГЕНЬЕВНА. 2016. *Словарь современной русской фразеологии*. АСТ-Пресс. Москва. [ŽUKOV, ANATOLIJ VLASOVIČ; ŽUKOVA, MARINA EVGEN'EVNA. 2016. *Slovar' sovremennoj ruskoj frazeologii*. AST-Press. Moskva.]

Idiom Variations in Online Dictionaries

Abstract

This paper gives an overview of the lexicographic treatment of idiom variations in the Online Dictionary of Croatian Idioms (under development), which is compiled using the hrWaC corpus. In this dictionary, different types of variations (lexical, syntactic and derived forms) are listed in the same entry because they share the same conceptual core. This reflects the Cognitive Linguistic approach to idioms: variations are viewed as expressions of different conceptualizations of the same situation, and may therefore display differences in lexis, structure, meaning and usage. Furthermore, variant forms of an idiom may be at different levels of conventionality, which is why they are arranged within the entry according to the frequency of occurrence in hrWaC. Such treatment of idiom variations reflects real usage and provides dictionary users with complete and precise information on the different forms and meanings of idioms in modern Croatian.

Ključne riječi: frazeološke varijante, mrežni rječnik, korpus, hrvatski jezik

Keywords: idiom variations, online dictionary, corpus, Croatian

